

SUSTAINABLE AGRICULTURAL DEVELOPMENT ENVIRONMENT: A NEW MODEL PROPOSAL

ÜZEYİR TEKİN

Dr., Tarım ve Orman Bakanlığı

Mail: uzeyirtekin@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-8377-8300>

ABSTRACT

This study investigates whether the Deveci Basin Fruit Growing Integration Project in Kabalı Village of Yozgat Province can be a model for sustainable agriculture practices in Turkey. The ultimate aim of the study is to reveal the social, economic and ecological results of the Deveci Basin Fruit Growing Integration Project, which has passed from the project phase to the implementation phase within the framework of sustainable agriculture principles. To achieve this objective, the results of the Project were investigated in the contexts of sustainable agricultural development and environmental impact, sustainable agricultural development and social impact, and sustainable agricultural development and economic impact. It has been observed that the Project has found a positive response as a model within sustainable agricultural development practices in Turkey over a period of 10 years.

Keywords: Sustainable Development, Sustainable Agriculture, Environment, Environmental Policies, Deveci Basin Fruit Growing Integration Project.

Makaleye Ait Bilgiler

Makale Türü: Araştırma

Geliş Tarihi: 30.01.2023

Kabul Tarihi: 15.03.2023

Yayın Tarihi: 15.06.2023

Yayın Sezonu: Ocak-Haziran

Makaleye Atıf Bilgisi

TEKİN Üzeyir, (2023). "Sürdürülebilir Tarımsal Kalkınma ve Çevre: Yeni Bir Model Önerisi". *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*. Yıl: 19 Sayı: 64. (256-285)

muhafazakardusunce • yıl: 19 - sayı: 64 • Ocak-Haziran 2023

SÜRDÜRÜLEBİLİR TARIMSAL KALKINMA VE ÇEVRE: YENİ BİR MODEL ÖNERİSİ

ÜZEYİR TEKİN

ÖZ

Bu çalışmada Yozgat İline bağlı Kabalı Köyü'ndeki Deveci Havzası Meyvecilik Entegrasyon Projesi'nin, Türkiye'deki sürdürülebilir tarım uygulamalarına bir model olup olamayacağı konusu araştırılmıştır. Çalışmanın nihai amacı, proje aşamasından uygulama safhasına geçen Deveci Havzası Meyvecilik Entegrasyon Projesi'nin sosyal, ekonomik ve ekolojik sonuçlarını sürdürülebilir tarım ilkeleri çerçevesinde ortaya koymaktır. Bu amacı gerçekleştirmek için Proje'nin sonuçları sürdürülebilir tarımsal kalkınma ve çevresel etki, sürdürülebilir tarımsal kalkınma ve sosyal etki ile sürdürülebilir tarımsal kalkınma ve ekonomik etki bağlamlarında araştırılmıştır. Projenin 10 yıllık süre zarfında Türkiye'deki sürdürülebilir tarımsal kalkınma uygulamaları içerisinde bir model olarak olumlu bir karşılık bulduğu görülmüştür.

Anahtar Kavramlar: Sürdürülebilir Kalkınma, Sürdürülebilir Tarım, Çevre, Çevre Politikaları, Deveci Havzası Meyvecilik Entegrasyon Projesi.

Giriş

Tarımsal faaliyet ve tarım, her şeyden önce basit bir gıda üretiminin ötesinde başlı başına büyük bir sektördür. Tarım sektörü yeryüzünde, insanla ilgili hemen her alanda kendini birden çok noktada göstermektedir. Aynı zamanda son derece karmaşık, farklı sosyo-ekonomik faaliyet ve uygulama alanları içerisinde ilişkişel ağ geliştiren bir anlam bütünlüğüne sahiptir. Küresel ve ulusal ölçekte sürdürülebilir bir yaşam ve sürdürülebilir bir tarımsal üretim için tarımın bağlantılı olduğu çevresel, sosyal ve ekonomik boyutlarla ilişkişinin belirlenmesi temel bir gerekliliktir.

Tarım, insanların ihtiyacı olan besin maddelerini sağlamanın yanında istihdam, ihracat, sanayi sektörü için hammadde temini gibi ekonomiye çeşitli şekillerde katkıda bulunmaktadır.

Tarımsal üretim politikalarının ortaya çıkardığı problemler çevre-ekonomi-kalkınma arasında kurgulanan ilişkişel düzlemin tartışılmasını da beraberinde getirmiştir.

Günümüzde özellikle büyüme verileri ekseninde kalkınma, tüm ulusal ekonomiler için öncelikli bir öneme sahiptir. Ancak kalkınmanın kaynakları ve çevreyi olumsuz yönde etkilemesi, çevrenin idare edilmesinde ve kalkınmanın mevcut kaynaklarının sürdürülebilir olabilmesinde başarısız kalması sonucu, çevre-kalkınma ilişkişinin yeniden değerlendirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Özellikle kırsal alanlardaki problemler karşısında kalıcı çözümlerin üretilmemesine yol açmakta ve bu sorunlar tarımdaki yapısal problemlerden, özelde ulaşım, altyapı hizmetlerindeki eksiklikler, kooperatifleşme bilincinin yaygın olmaması, gençlerin tarıma bakışı ve genç işsizliği gibi konuların yanında kurumların kendi içindeki sorunlardan da kaynaklanmaktadır. Bu sorunların tarıma olumsuz bir yansımaları olmaktadır. Modern ekonomik yaklaşımlar göz önünde bulundurulduğunda kalkınma ile çevrenin birbiriyle sıkı ilişkişisi inkâr edilemez bir gerçek olarak karşımızdadır. Bununla birlikte neoliberal ekonomik yaklaşımlar içerisinde üretim faktörleri tamamen doğadan karşılanmakta ve kalkınmanın temelini oluşturan doğal kaynaklar piyasa ortamında serbest mal olarak görülmektedir (Akçalı, 1995: 39). Ancak kalkınmanın sürekliliğini sağlamak ve insan yaşamını garanti altına alabilmek için kaynakların sürekliliğinin de sağlanması gerekmektedir (Harrison, 1993: 315).

Genel olarak sürdürülebilir kalkınma içerisinde ele alınabilecek toplumsal refah, ekonomik büyüme ve ekolojik dünya gibi kavramlar yeniden değerlendirilmesi gereken kavramlar olarak ortada durmaktadır.

Ulusal hükümetlerin kalkınma politikaları bağlamında çevre sorunlarının toplumsal boyutuna dair geliştirdikleri farkındalık yalnızca 60 yıllık bir geçmişe sahiptir. Gerçekten günümüzde çevre sorunlarıyla mücadele bakımından politika önerileri getiren Avrupa ülkelerinde dahi ulusal çevre sistemleri ancak 1960'ların sonundan itibaren kurulmaya başlandı. Bunu çevre bakanlıklarının, konuyla ilgili ajansların inşası, hava, su ve toprak kirliliğiyle mücadele konulu kanunların çıkartılması ve sübvansiyon çalışmaları izledi.

1990'lı yıllarda çevre sorunlarında görülen artış, 1980'lerden itibaren küresel düzeyde uygulama alanı bulan neo-liberal ekonomi politikalarıyla doğrudan ilişkilidir. Neoliberalizmin çevre sorunlarının çözümü noktasında devlet müdahalesinin yerine serbest piyasa ekonomisinin uygulanmasını salık vermesi ve piyasa mekanizmasını yüceltmesi çevre sorunlarının çözümünde kolektif iradenin geliştirilmesinin önündeki en büyük engel olmuştur. Bunun yanında içilebilir su başta olmak üzere çevreye dair çeşitli alanların piyasalaştırılması dünya genelinde radikal toplumsal tepkileri de beraberinde getirmektedir.

Tarımdan kaynaklanan çevre sorunları genel olarak baktığımızda, toprak işleme, anız ve samanların yakılması, tarım alanı açma amacı ile kasıtlı olarak orman yakılması sonucu atmosfer önemli düzeyde etkilenmekte; aşırı ve dengesiz sulama topraklardaki besin maddelerinin taşınmasına ve zaman içerisinde de çoraklaşmasına neden olmakta; tarımsal uygulamalardan çok yoğun olarak kullanılan pestisitler tüketildiği için olumsuz etkileri fazla olmakta; azotlu gübrelerin dış etkilerden kolayca etkilenmekte ve toprak yapısı yada sulamaya bağlı olarak kolayca yıkanabilmekte ve taşındığı çevrelerde ötrofikasyona neden olmaktadır.

Bu sorunlar genel olarak ele alınırken özelden çalışmamızda ise bunun uygulama alanı olarak hem yararları hem de zararları ele alınmaktadır. Çalışmanın amacı, proje aşamasından uygulama safhasına geçen Devenci Havzası Meyvecilik Entegrasyon Projesi'nin toplumsal, ekonomik ve çevresel sonuçlarını sürdürülebilir tarım ilkeleri çerçevesinde ortaya koymaktır. Bu amacı gerçekleştirmek için Proje'nin sürdürülebilir tarımsal kalkınma ve çevresel etki, sürdürülebilir tarımsal kalkınma ve sosyal etki ile sürdürülebilir tarımsal kalkınma ve ekonomik etki bağlamlarında sonuçları araştırılmıştır. Bu kapsamda projede sorumluluk üstlenen yöneticilerle derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir.

1. Sürdürülebilir Kalkınma

Sürdürülebilir Kalkınma; Kelime kökü Latince “Sustinere” kelimesinden gelen “sürdürülebilirlik” (Sustainability) kelimesinin sözlüklerde karşılığı; sürdürmek, desteklemek, devam ettirmek, var olmak, sağlamak şeklindedir (Onions, 1964). William McDonough 1992 yılında yayınladığı makalesinde sürdürülebilirliği devam eden gelişme ve büyüme ile dünyanın refahına dair endişeleri birleştirme konsepti üzerinden açıklamaya çalışmaktadır. Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından sunulan tanım şu şekildedir: “Gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneklerinden ödün vermeden mevcut ihtiyaçları karşılamak.” McDonough, konuya yalnızca insanlar tarafından bakan bu tanımının, küresel bir ekoloji fikri oluşturabilmek adına şimdi ve gelecekteki tüm doğal denge unsurlarını kapsayacak şekilde genişletilmesi gerektiğini eklemektedir. Kavramın açıklamasında dünya üzerinde yaşayan her neslin, kendinden bir önceki neslin ürettiklerinden elde edilen kâr ile yaşayarak, elindeki ana kaynağı koruması gerektiğine değinilmektedir (McDonough, 1992). Sürdürülebilir kalkınma kavramı ilk defa 1987 yılında Brundtland (Ortak Geleceğimiz) Raporu’nda yer almaktadır. Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından hazırlanan ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda ele alınan bu rapor sürdürülebilirlik ile ekonomik kalkınma kavramlarını bir araya getirerek bu konudaki çalışmaların temelini oluşturmaktadır.

a. Tarihsel Süreç Olarak Sürdürülebilir Kalkınma

I. Dünya Savaşı sonucunda devletler genelde savunma sanayisine ağırlık verirken yaşanan ekonomik daralmanın aksine, II. Dünya Savaşı sonrasında dünya genelinde ekonomik bir genişleme dönemi yaşandığı görülmektedir. Soğuk Savaş yıllarını takip eden süreçte kapitalizmin yeni bir krizle karşı karşıya kalması gerçeği ise sosyo-ekonomik ve siyasal bağlamda iyimser yaklaşımlar ile beklentilerin yerini yeni paradigma arayışlarına bırakmakla birlikte, 1960’lı yılların ikinci yarısından itibaren kapitalist büyümenin ekolojik dünya üzerinde yarattığı baskının ve haliyle ortaya çıkardığı risklerin farkına varılması dikkat çekici olmaktadır. Bu baskıyla birlikte ekolojik sorunlar da karşımıza çıkmaktadır. Küresel ısınma, asit yağmurları, hava kirliliği ve su kirliliği gibi ekolojik sorunlardan bazılarına baktığımızda bunların en büyük nedeni, insanların dünyada baskın tür olmalarından sonra çok hızlı bir şekilde kaynakları tüketmesi ve aynı zamanda hızlı bir tüketim ve nüfusun artışıyla birlikte, insanların çevreye verdikleri zararların da paralel olarak artmasıdır. 1970’li yıllara gelindiğinde ise GSMH artışının ekonomik kalkınma anlamına gelmediği anlaşılmaktadır. Bu çerçevede uygulama alanı bulan

kalkınma stratejilerinin sosyo-ekonomik ve toplumsal parametrelerde ortaya çıkardığı negatif tablo ile ekolojik dünya üzerindeki etkileri tartışılma alanı bulmaktadır. Bununla birlikte yine aynı tarihsel aralıkta bahsi geçen olumsuzluklar göz önüne alınarak “endojen kalkınma”, “ekolojik kalkınma”, “sürdürülebilir kalkınma” ve “kültürel kalkınma” gibi alternatif paradigma arayışları gündeme gelmektedir. Dolayısıyla sürdürülebilir kalkınmanın temel ilkelerinin 1970’li yıllardan itibaren literatüre girdiği ifade edilmektedir.

Sürdürülebilir kalkınma, içerisinde yaşanan dünyadaki kaynakların kıtlığı karşısında insan ihtiyaçlarının sınırsızlığına ve küresel çapta çevrenin hızlı tahribatına dikkat çeken bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Kavram, resmî olarak ilk defa dönemin Norveç Başbakanı Gro Harlem Brundtland başkanlığında 1987 yılında toplanan Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (World Commission on Environment and Development, WCED) tarafından yayımlanan “Ortak Geleceğimiz” adlı raporda tanımlanmıştır (Funnell ve Parish, 2001: 332). “Brundtland Raporu” olarak da bilinen metinde sürdürülebilir kalkınma; “bugünün ihtiyaçlarını, gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağını ortadan kaldırmaksızın karşılamak; ülkeler ve bölgeler arasında sağlanması gereken adaleti, nesiller arası adalet anlayışı ile bütünleştirmek” şeklinde kendine yer bulmuştur (WCED, 1987: 43). Munier’in belirttiği üzere, teknik bir içerik taşıyan bu tanımda kalkınma ve sürdürülebilir kalkınma kavramlarıyla temsil edilen belirli bir “zaman ufku” (time horizon) içerisinde “bugüne ve geleceğe” yönelik bir perspektif sunulmaktadır (2005: 10-12). Etik ilkeler temelinde inşa edilen ve geleceğe yönelik bir vizyonu ifade eden “yol haritası” olarak görülebilecek bu zaman ufkunda bugün, sadece iktisadî ilerlemeyi değil, çevresel ve sosyal gelişme ekseninde bir büyümeye işaret eder. Bu çerçevede gelecek ise uzun vadede nesiller arasındaki eşitliği konu edinen bir süreç olarak görülür (Fricker, 2001).

1970’li yıllardan itibaren devletlerin ve toplumların gelişimini ele almak için kullanılan ekonomik göstergelerden vazgeçilerek konunun sosyal, beşerî ve çevresel boyutları da tartışılmaya başlanmaktadır. Bu bağlamda geleneksel büyüme/kalkınma yaklaşımının önemli eleştiriler çerçevesinde değişime uğradığı görülmektedir. Bir olgu ve kavram olarak büyümenin/kalkınmanın çevre, doğal kaynaklar ve insanî boyutları da içeren kapsamlı analizleri sonucunda “sürdürülebilir kalkınma” tartışmaları modern dünyanın önemli bir gündem maddesi haline gelmektedir.

Sürdürülebilir kalkınma, küresel bir meseledir ve uluslararası işbirliği gerektirir. Ülkeler arasında bilgi ve deneyim paylaşımı, teknik yardım ve

finansman sağlanması önemlidir. Küresel sorunlar, iklim değişikliği gibi, ortak çözümler gerektirir ve uluslararası anlaşmalar ve taahhütlerle desteklenmelidir.

b. Sürdürülebilir Kalkınmanın Genel Özellikleri

Sürdürülebilir kalkınma kavramı sosyo-ekonomik, politik ve çevresel konuları bir arada ele almayı mümkün kılan bir düşünsel izlek sunması hasebiyle çeşitli ilkesel özellikleri bünyesinde barındırır. Nitekim kavrama yönelik analitik bir çözümleme girişimi sunma girişimlerinin bu özellikleri tartışmaya açtığı görülür. Örneğin sürdürülebilir kalkınmanın hukukî bir içerik taşıdığını savunan Michael Decleris, önerdiği 12 temel prensiple kalkınmanın sürdürülebilir kılınması için ekonomi faaliyetlerinde gerekli görülen özellikleri ortaya koyar (2000: 19). Bu prensiplerden bazıları;

“Sadece günümüz nesli için değil, gelecek nesiller için de genel iyiyi hedefleyen sürdürülebilir kalkınma; piyasa aktörlerine bırakılmamalı, devletin sorumluluğunda olmalıdır. Kamu politikalarının sürdürülebilir kalkınmayla uyumlaştırılması ve doğal, kültürel ve toplumsal sermayenin yok edilmesi önlenmelidir. Doğal kaynakların yok olmaması için, tahrip edilen ve hala onarılması mümkün olan ekosistemlerin iyileştirilmesi gereklidir. Ekosistemlerin istikrarı için biyolojik çeşitlilik korunmalıdır. Ortak sosyo-kültürel mirasın temelinde bulunan doğal ve beşerî kaynakların korunması için mücadele edilmelidir. Toplumun her bir ferdinde çevresel bilincin ve değerlerin sistemselsel olarak geliştirilmesi hedeflenmelidir.”

Büyümeyi Yeniden Yapılandırmak: Sürdürülebilir kalkınma, bir toplum içerisinde yoksulluğun mutlak bir nitelik taşımaması için politika güdülmesini gerektirir. Mutlak yoksulluk, toplumun atomları olarak görülebilecek bireylerin biyolojik ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri “en düşük gelir ve harcama düzeyi” anlamına gelir (Lundahl, Rauhut ve Hatti, 2021: 5). Gürsel vd.’nin aktardığı üzere “mutlak yoksulluk oranı, bu en düşük gelir düzeyini yakalamayanların sayısının toplam nüfusa oranını” ifade ettiğinden dolayı mutlak yoksulluk, doğal ve beşerî kaynakların sürdürülebilir kılınmasını engeller ve çevresel baskının artmasına sebebiyet verir (Gürsel vd., 2000: 96).

Büyümenin Niteliğini Değiştirmek: Ulusal bir ekonomi için büyümenin niteliği ile gelirin dağılımı arasında pozitif bir korelasyon bulunur. Bu bağlamda bireysel ya da hane-içi gelirin ihtiyaçları karşılamayacak seviyede olması durumunda yoksulluk çizgisi belirtir. Yoksulluk çizgisinin olumsuz anlamda altında kalan bireylerin oranı, gayri safi milli hasıla ve bunun dağılımıyla ölçülür. Dolayısıyla ulusal ekonomiler için mutlak yoksulluğu mini-

malize edecek politikalar kritik bir öneme sahiptir. Bir başka ifadeyle ulusal ekonomiler için kalkınmanın sürdürülebilir kılınması, gayri safi milli hasılanın artırılması ve gelir dağılımında adaletli bir tablonun varlığıyla ilişkilidir. Bu noktada büyümenin niteliğini değiştirmek adına ne gibi politikaların takip edileceği sorusu gündeme gelir. Modern ulus-devlet sistemlerinde yönetsel bağlamda karşılık bulan sosyal-refah devleti ile liberal devlet anlayışları karşılaştırıldığında bu soruya verilebilecek yanıtlar da belirginleşecektir (Yeşilay, 2008: 13).

Temel İhtiyaçları Karşulamak: Ulusal ekonomiler için kalkınmanın en temel amacı toplumsal ihtiyaçların ve beklentilerin karşılanması noktasında belirir. Sürdürülebilir kalkınma düşüncesi, toplumun her bireyi için temel ihtiyaçların karşılanmasını ve gelecek nesilleri de kapsayacak şekilde daha iyi bir refah seviyesinin garanti edilmesini konu edinir (Streeten ve Burki, 1978). Kalkınmanın temel ihtiyaçları karşılama konusundaki göstergeler çerçevesinde analiz edilmesine yönelik düşünce, ilk olarak Dünya Çalışma Örgütü tarafından 1976 yılında gerçekleştirilen Dünya İstihdam Konferansı'nda gündeme gelmiştir. “Temel ihtiyaçlar yaklaşımı” olarak teorize edilen bu perspektif, ekonomik büyümenin önemini göz ardı etmemekle birlikte kalkınmaya yönelik amaçların yeniden tanımlanması gerektiğini vurgular. Bu çerçevede kalkınmanın en temel göstergesi olarak kabul gören gayri safi milli hasılanın, “özellikle yoksulluk ve gelir dağılımı gibi göstergeleri gizlemesi nedeniyle” toplumsal refah boyutunu da içerecek şekilde düşünülmesi ve “Gayri Safi Milli Refah” (GSMR) olarak tanımlanması gerektiği savunulmuştur (Yeşilay, 2008: 23).

Sürdürülebilir Bir Nüfus Düzeyini Garanti Altına Almak: Kalkınmanın sürdürülebilirliği, bir ulusal ekonomiden beslenen nüfus düzeyiyle ilişkilidir. Burada belirtilmesi gerekir ki konu nüfus hacmiyle ilgili değildir. Örneğin hammadde ve enerji kullanımının yüksek olduğu bir ulusal ekonomiden beslenen birey, “az gelişmiş ülkeler”deki bireylere nazaran global ekolojiye daha fazla yük getirir. Buna karşın nüfus hacminin ekonomik kapasiteyle uyumluluğu sağlanması durumunda kalkınmanın sürdürülebilir kılınması mümkün hale gelebilir.

Doğal ve Beşerî Kaynakları Korumak ve Zenginleştirmek: Kalkınma faaliyetleri, tabiatı gereği, ekosistemler üzerinde olumsuz etkilere sebebiyet vermektedir. Ekosistemler üzerindeki tahribatlarla tür çeşitliliğini azaltma etkisi bunlar arasında en dikkat çekici olanlardan biridir. Canlı ve cansız türlerin gelecek nesiller için korunması gerektiğine işaret eden sürdürülebilir

kalkınma düşüncesi, “bedava mal” olarak kodlanan hava ve su gibi elemanları da birer kaynak olarak üretim-tüketim süreçlerine dâhil eder. Keating’in belirttiği üzere (1993: 82), “sürdürülebilir kalkınma; hava, su ve diğer doğal elemanların kalitesi üzerindeki kötü etkilerin asgariye indirilerek ekosistemin genel bütünlüğünün devamlılığını sağlamayı gerekli kılar.”

Teknolojiyi Çevresel Bir İçerikle Kullanmak: Olumlu ve olumsuz sonuçlar doğurması bağlamında teknoloji, insanlar ile doğa arasında “kilit bağlantı” olarak kabul edilir. Teknolojik yeniliklerin kullanım kapasitesi, ulusal ekonomilerin, sürdürülebilir kalkınma politikalarına daha iyi cevap verme ihtimalini taşımakla birlikte çeşitli problemleri de gündeme getirir. Dickson’a göre bu problemler üç ana başlık etrafında toplanır (1992: 44-45); “(a) teknolojik gereksinimler sebebiyle ithal edilen know-how döviz rezervlerinde bir azalma meydana getirir ve büyük yatırımlar için yabancı sermayedarlara duyulan gereksinim artar; (b) az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelere olan bağımlılığı artar; (c) emek-yoğun tekniklerin yerini sermaye-yoğun tekniklerin almasıyla birlikte işsizlik artar.” Dickson tarafından serimlenen problemler, teknolojik gelişimin çevresel etkenler doğrultusunda kullanılması gerektiğini gösterir. Zira sanayileşmiş ülkelerdeki teknolojik üretimin sosyo-ekonomik ve çevresel boyutlarıyla dünyanın geri kalanına adapte olma konusunda yetersiz kaldığı bilinmektedir (Smith, 2005). Dolayısıyla sürdürülebilir kalkınma için madde teknolojisinden biyoteknolojiye, enformasyon teknolojisinden enerji teknolojisine kadar çeşitli çalışma alanlarında çevresel bir içerikle yorumlanan alternatif teknoloji modellerine ihtiyaç bulunmaktadır.

Karar Verme Süreçlerinde Çevresel Bir Ekonomik Anlayışı Benimsemek: Sürdürülebilir kalkınma düşüncesinde takip edilen ana tema, karar verme süreçlerinde çevreyi göz ardı etmeyen ekonomik bir paradigmanın benimsenmesidir. Sürdürülebilir kalkınma, doğal ve beşerî kaynakların geleceğe yönelik olarak ve gelecek nesillerin de ihtiyaçları düşünülerek mümkün olan en düşük tüketim hızında kullanılmasını gerektirir (Keating, 2003: 27).

Kalkınmayı sürdürülebilir kılma hedefindeki bir ulus-devletin ekonomik, politik ve toplumsal yapılanmaları yukarıda ortaya konan boyutlara haiz olmalıdır. Aksi tabloda geleneksel kalkınma anlayışındaki parametreler bağlamında başarılı görünse de sürdürülebilirlik stratejisi açısından herhangi bir başarıdan söz etmek mümkün olmayacaktır.

c. Sürdürülebilir Kalkınmanın Boyutları

Sürdürülebilir kalkınma olgusuna yönelik sunulan teorik, pratik ve dü-

şünsel bütün açılımlarda ekonomi ve çevre arasında bir bütünleşme hedeflenmekle birlikte toplumun, gelecek nesilleri de kapsayacak şekilde, gelişmesi ve kalkınması amaç edinilmektedir. Kavramsal ve tarihsel düzlemlerde sürdürülebilir kalkınmaya yönelik yukarıda özetlenen çerçeve ekonomik sistem ile sosyal sistemlerin birbirleriyle olan ilişkilerini incelemeyi gündeme getirmektedir. Sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik boyutu, sermayenin gelecek nesiller için istikrarını; çevresel boyutu, insan gereksinimlerini karşılayacak doğal kaynakların efektif kullanımıyla refah düzeyinin geliştirilmesini; sosyal boyutu ise katılım ve güçlü bir sivil toplumun inşasını içermektedir (Goodland, 1995). Bu nedenle sosyal, çevresel ve ekonomik sürdürülebilirlikler önem kazanmaktadır.

Ekonomik boyut olarak; modern kapitalist ekonomik sistemde, sermaye yapısı ile beşerî ihtiyaçların eşgüdümlü bir ilerleme içerisinde olduğu kabul edilmektedir. Bu bağlamda sürdürülebilir kalkınma düşüncesinin ekonomi boyutuna temel teşkil eden konu piyasa aktörleri açısından kritik öneme sahip olan optimal kaynak dağılımıdır. Kıt kaynakların insan ihtiyaçlarını karşılama konusunda en etkin şekilde kullanımını ifade eden optimal kaynak dağılımı, ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilir kılınması için önemli bir koşul olarak dikkat çekmektedir. Zira etkin verimlilik çerçevesinde kullanıl(a)mayan kaynaklar, ekonomik sistemin zafiyetlerini görünür kılmakta ve bu noktada ekonomi ile çevre arasında eşgüdümlü bir teorik/pratik uzam kurgulamanın önemi, sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik bir boyutu olduğunu göstermektedir (Yıldıztekin, 2009: 368). Sürdürülebilir kalkınma düşüncesinin ekonomik boyutu, ekonomi faaliyetlerinde verimliliğin sağlanması doğrultusunda şekillenmektedir. Bu noktada ekonomik etkinlikten beklenen bireysel ve toplumsal gereksinimlerin en aktif şekilde karşılanmasıdır. Toplumsal refah bağlamında etkin bir ekonomik yapının, gelecek nesilleri göz ardı etmeden bireysel girişimleri teşvik etmesi gerekmektedir. Bu çerçevede sürdürülebilirlik düşüncesinin serbest piyasa ekonomisine salık verdiği belirtilebilir (İşgüden vd., 1995: 208). Sürdürülebilir kalkınmanın, ekonomik boyutuyla vurgulanması gereken çevreyle uyumlu, yenilenebilir hammadde çıktılarının söz konusu olduğu, sosyal sorumluluk bilincine sahip ekonomi politikaları ve işletmecilik anlayışları kapsamında gerektiğinde “rakamsal” büyümeyi de sınırlandırabilecek bir perspektif geliştirmektir. Dolayısıyla çevresel problemlerin önlenmesi ve ekonomik gelişimin devam ettirilmesi konusunda hem üretim hem de tüketim kalıplarını değiştirebile-

cek çok yönlü ekonomi politikalarının geliştirilmesi gerekli olmaktadır (Yıldırım ve Göktürk, 2004: 469).

Çevresel boyut olarak; temelde “tüketmeden kullanım” düşüncesinden hareket eder. Nemli’nin (2004: 27) aktardığı üzere, “tüketmeden kullanımın ana kuralı, herhangi bir doğal kaynaktan elde edilecek yıllık verimin, o doğal kaynağın yıllık artış oranını geçmemesidir.” Bu kural, insanoglunun ekolojik çevre karşısında limitleri koruması gerektiğini gündeme getirmektedir. Ekolojik çevrenin limitlerini aşındırmadan ortaya konacak ekonomi politikaları, gelecek nesillerin refahını teminat altına alacak doğal kaynakların “sürdürülebilir” kılınması için elzem görünmektedir. Çevre ve çevresel değerler olmadan beşerî hayatın idame ettirilebilmesi mümkün görünmediğinden dolayı doğal kaynakların korunması ve hatta değerlerinin artırılmasına yönelik politikalar, sürdürülebilir kalkınmanın çevresel boyutunda ele alınmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın ekolojik bilinci vurgulayan çevresel boyutu; doğal kaynaklarının uzun vadede güvence altına alınması, beşerî faaliyetlerle ortaya çıkan ekolojik tehditlerin önlenmesi ve doğanın kendi dinamiği içerisinde korunması gibi konuları gündeme getirmektedir (Mengi ve Algan, 2003: 10). Sürdürülebilir kalkınma düşüncesinin çevresel boyutu, temel olarak beşerî hayatın mütemediyen bağlı olduğu ekosistemlerin doğal yapısını tahrip etmeden kullanmayı vurgular. Ekosistemlerin korunması, ekolojik bilincin vazgeçilmez bir koşuludur. Çünkü herhangi bir ekosistemin beşerî unsurlarla doğal yapısının bozulması durumunda ilgili ekosistem içerisindeki canlı/cansız varlıkların geri dönülemez şekilde zarar gördükleri ve hatta ilişkili ekosistemlerin de yapılarının bozulduğu görülür. Dolayısıyla sürdürülebilir kalkınmanın çevresel boyutuyla ele alınan bir diğer konu biyolojik çeşitliliğe verilen zararlardır (Barlas, 2013: 198-202).

Modern dünyanın geldiği noktada sürdürülebilirlik açısından tehlikeler belirginleşti. Sosyo-kültürel ve politik alanlarda olduğu kadar ekolojik bağlamda da beliren her türlü risk kalkınmanın sürdürülebilir kılınmasını etkilemektedir. Sera etkisiyle ortaya çıkan küresel ısınma ve iklimsel bozulmalarla birlikte özellikle yenilenemeyen kaynakların tükenmesi, tarım alanlarındaki verimsizlik, belirli bitki ve hayvan türlerinin yok olması vb. gibi olumsuz çevresel etkenler bu tehlikeler arasında sıralanabilir (Başkaya, 1996: 15). Özkan’ın belirttiği üzere (2017: 22) sürdürülebilir kalkınma düşüncesinde çevresel boyut, “yenilenebilir doğal kaynakların kullanım alanlarını genişletmeyi, yenilenemez doğal kaynakların kullanım alanlarını daraltmayı ve çevresel kirliliği çevrenin özümseme kapasitesinin altına çekmeyi (çev-

resel iyileştirme) de içermektedir.” Bu çerçevede sürdürülebilir kalkınma düşüncesi, ekolojik dünyada beşerî unsurların etkisiyle oluşan tahribatın azaltılması için ekonomi politikalarının yenilenebilir doğal kaynaklar ve çevre dostu teknolojiler üzerinde kurgulanmasına salık vermektedir (Santis ve Lasinio, 2015: 2).

Sosyal boyut olarak; Sürdürülebilir kalkınma düşüncesi, yoksulluğun giderilmesi bağlamında toplumsal dayanışmayı ve uyumluluğu gündeme getirmektedir. Bu sosyal boyutla vurgulanan ana hedefler nesnel ve öznel yaşam koşullarının sağlanmasını gerektirir. Toplumun her bir ferdi için nesnel yaşam koşullarının sağlanması, nüfusun temel gereksinimlerinin uzun vadede karşılanması için politika geliştirilmesi anlamına gelmektedir. Bununla birlikte bireysel hareket kabiliyetinin tanınması ve insan sağlığının korunması gibi bileşenler de nesnel yaşam koşulları kapsamındadır. Dolayısıyla insan onuruna yaraşır bir yaşam tarzının temini yoksulluğa karşı geliştirilecek politikaların önemini göstermektedir. Toplumun her bir ferdi için öznel yaşam koşullarının sağlanması ise bugünkü ve gelecek nesiller arasında refah düzeyi bağlamında politik bir programın takip edilmesine işaret etmektedir. Son tahlilde içerisinde yaşanan sosyo-ekonomik yapı ve çevresel koşullar, uzun vadede insan sağlığını tehdit etmeyerek, toplumların mutluluğunu ve refahını hedef alan bir içeriğe sahip olmalıdır (Han ve Kaya, 2008: 272).

Sürdürülebilir kalkınmanın sosyal boyutu sadece yoksulluğun giderilmesiyle değil, bunun yanında eğitimsizlik, eksik istihdam, düzensiz nüfus artışı, sağlık hizmetleri ve aile planlaması gibi konuları da içermektedir (Kınacı, Pehlivan ve Seyhan, 2011: 83). Sürdürülebilirlik düşüncesi, insan refahını kalkınma paradigmasının merkezine yerleştirmektedir. Ancak söz konusu önem yalnızca mevcutta yaşayanları değil, gelecek nesillerin refah seviyesini de göz önünde bulundurmaya gündeme taşıdığından dolayı ekonomik faaliyetlerin uzun vadede sonuçlarını analiz etmeyi gerektirmektedir. Dolayısıyla ekonomik ve çevresel kaynak kullanımında sosyal adaleti ön plana çıkaracak ve nesiller arasında etik/ahlakî normlara riayeti sağlayacak politik açılımlar sürdürülebilir kalkınmanın sosyal boyutu çerçevesinde ele alınan konular arasında yer almaktadır (Öztürk, 2007: 110).

2. Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Tarım Uygulamaları

Sürdürülebilir kalkınmanın temel hedefi yerel ölçekte sürdürülebilirliğin yerleşmesini sağlamaktır. Bu noktada beliren kavram ise “kırsal kalkınma”-dır. Kırsal kalkınmanın birçok parametreleri vardır. Kırsal kalkınma tarım en

önemli parametrelerin başında gelmektedir.

Kırsal kalkınma kavramı, genel olarak, kırsal alanların varlığını sürdürülebilmesi ve kent nüfusuna nazaran ekonomik ve sosyal imkânları daha kısıtlı olan kırsal nüfusun yaşam koşullarının iyileştirilebilmesi için geliştirilen girişimler olarak nitelendirilmektedir. Ancak tarımsal kalkınma ile arasındaki farkı gözeterek bir tanımlama yapılmak istendiğinde kırsal kalkınmanın (Şener, 2019: 30); “kentsel alanların dışında bulunan dezavantajlı yaşam ve çalışma ortamlarında, mevcut doğal kaynakların istismarına neden olmadan, uygulanabilirlik ve sürdürülebilirlik açısından değerlendirilmek yoluyla, hayat standartlarının ve gelir düzeylerinin yükseltilmesi, refahın artırılması, bu bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılığının kaldırılması, tarımsal yapının iyileştirilmesi, tarımsal üretimde kalitenin artırılması, her ölçekten işleme sanayinin kurulması, en azından tarımsal üretimin sanayi ile entegre edilmesi, gıda güvenliği, işsizliğin azaltılması, sağlıksız bir göçün önlenmesi vs gibi amaçlarla, tarımsal kalkınmaya ilaveten kırsal alt yapı, tarımsal alt yapı, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, örgütlenme, barınma, ulaşım, haberleşme, istihdam, pazarlama, kırsal turizm, yöresel el sanatları vs gibi sosyal, kültürel ve ekonomik alanlardaki mevcut yapılarda ihtiyaçların ve önceliklerin belirlenmesi ve belirlenen hususlarda yetersizliklerin giderilmesi-iyileştirilmesi için planlanan tüm geliştirici faaliyetleri” kapsadığını ifade etmek mümkün görünmektedir. 18. ve 19. yüzyıllarda geleneksel kalkınma paradigmasının temel unsuru olarak görülen tarım sektörü ve tarımsal kalkınma, bazı ülkelerde kalkınmanın ve özellikle kırsal kalkınmanın tarımsal kalkınmaya indirgenmesine sebep olmaktadır (Şener, 2019: 32).

Geleneksel kalkınmada tarım faktörünün oynadığı rol çok edilgen ve dışardan yardım alma konumunda bulunurken, sanayi ise tam tersi durumdadır. Geleneksel kalkınma düşüncesinde özellikle batı tarihinde sanayinin kalkınma üzerindeki role büyük önem verilmektedir. Gelişmiş ekonomiye geçmek için ekonomide tarımın payı indirilip, sanayi ve hizmet sektörlerine aktarılması temel amaçtır. Modern kalkınma iktisatçıları, tarım sektörünün ekonomik kalkınma sürecindeki pasif rolünün, özellikle kırsal kalkınma açısından değiştiğini ve sürecin her aşamasına etki eden bir rolde bulunduğunu belirtmektedirler (Todaro ve Smith, 2003: 419).

Literatürde sürdürülebilir tarıma ilişkin farklı tanımlamalar olmakla birlikte öne çıkan temel prensipleri veya ilkeleri yenilenebilir ve yeniden değerlendirilebilir kaynakların tedbirli şekilde kullanımınıdır. Böylelikle sürdürülebilir tarımda doğal sistemlerin bütünlüğü korunacak ve bu kaynakların

sürekli yenilenmesini sağlayacaktır. Ekonomik açıdan ise hem bireysel maliyetlerin hem de çevre ve doğal kaynak tabanı üzerindeki baskıların azalmasını sağlayarak sosyal maliyetlerin düşmesine yol açacak karlı uygulamalar sunmaktadır. Dolayısıyla, toprakta mevcut ekosistem bozulmamakta ve toprağın verimliliği uzun süre sağlanabilmektedir (Gerber, 1990).

Sonuç olarak sürdürülebilir tarım uygulamalarının büyük ölçüde içsel girdilere dayanması, doğal kaynak ve çevrenin iyileştirilmesini sağlayarak kalkınma dinamiklerini geliştirmesi, kaliteli ürün ve temiz içme suyu imkânları oluşturarak sağlık açısından katkı sağlaması ve kırsal miras ve biyo-çeşitliliği koruyarak bölge özelliklerinin korunmasıyla yeni kalkınma dinamikleri sunması, kırsal kalkınma açısından önemini ortaya koymaktadır (Mollavelioğlu, 2009: 63-64).

3. Sürdürülebilir Tarımsal Kalkınma Projesi: Yeni Bir Model Olarak Kabalı Köyü Projesi

a. Projenin Genel Özellikleri

Araştırmamızda görüldüğü üzere Kabalı Projesi sürdürülebilir tarımsal kalkınma açısından Türkiye'nin en önemli projelerinin başında gelmektedir. Hem çorak arazinin üretime katılması hem o bölge halkı için ekonomik bir gelirin oluşması hem de modern tarımsal araçların kullanımı ve bilinçli tarımsal yöntemlerin kullanımı açısından önemli bir proje olarak ele alınabilir. Sürdürülebilir tarımsal kalkınma alanında bundan sonra yapılacak olan projelere de örnek teşkil edebilir.

Çevreci bir kırsal kalkınma modeli olarak Kabalı Köyü projesi 2009 yılında başlamış 2012 yılında da tamamlanmıştır. Köy sakinleri, uygulamaya koydukları Deveci Havzası Meyvecilik Entegrasyon Projesi kapsamında 600 parselli tarlalarını birleştirerek 10 bin 920 dekar tarım alanı ortaya çıkarmıştır. Arazi toplulaştırmayı köylü kendi arasında gerçekleştirip hem hisse sahibi olup kar payını almanın yanında hem de tarlalarında maaşlı işçi olarak çalışmaktadırlar. 5 bin dönümlük kısmında meyve üretimi yapılan bahçede, elma, armut, şeftali ve kiraz yetiştirilmektedir. Kiraz üretiminin tümü ihraç edilmektedir. Bu uygulama daha önce köyden göç eden 12 ailenin tekrar köye dönmesini sağlayarak adetta kenten köye tersine göçe yol açmıştır.

Bölgede proje öncesi ve sonrası tarım uygulamalarına genel hatlarıyla bakıldığında *sürdürülebilir tarımsal kalkınma ve çevresel etki* açısından olumlu anlamda önemli farklılıklar söz konusudur. Örneğin proje esnasında nüfus 476 iken proje sonrası 563 kişiye çıkmıştır. Proje öncesi 853 parselde

hububat üretimi yapılırken proje sonrası tek parsel 5.345 dekar da meyve üretimi yapılmaya başlanmıştır. Proje öncesi köyde 150 traktör varken, proje sonrası traktör sayısı 14'de düşmüştür. Proje öncesi köyde 0 kişi maaşlı ve sgk'lı istihdam edilirken, proje sonrası mevsimlik çalışan sayısı 450 kişiye ulaşmıştır. Proje öncesi köyde arazinin dekar başı değeri 200 TL'iken proje sonrası dekar başı 2000 TL'nin üzerinde bir ekonomik değere ulaşmıştır. Kabalı Köyü'nde projesi öncesinde toprak ve su yönetimi bağlamında geleneksel tarım uygulamaları benimsenirken, buna karşılık proje sonrası toprağın verimliliğini korumak adına modern tarım tekniklerinin kullanımına geçilmiştir. Ancak bölge halkının görece küçük tarım arazilerinde geleneksel toprak ve su yönetimi uygulamalarına devam ettikleri de araştırma bulgularında ortaya çıkmaktadır. Biyolojik çeşitlilik, doğal yaşam ve ekosistem ile iklim değişikliği konularında proje öncesi ve sonrasında bölgede bir çok açıdan değişiklik söz konusu olmuştur.

Sürdürülebilir tarımsal kalkınma ve sosyal etkiler başlığı altında sıralanan araştırma sorunlarından hareketle elde edilen bulgulara bakıldığında yine olumlu bir tabloyla karşılaşılmaktadır. Projenin uygulanma aşaması akabinde bölgede çalışan ve işçi haklarının dikkat çekici şekilde gelişim gösterdiği tespit edilmektedir. Proje sahasında tarımsal üretime dayalı iş sözleşmeleri ve mevsimlik işçi sözleşmeleri bölge halkının sosyal güvenlik haklarında bir ilerlemenin yaşanmasını sağlamaktadır. Ek olarak proje sahasında çalışan yöre halkın projeye yönelik duydukları memnuniyet konusunda sağlıklı/güvenli çalışma ortamı, özlük hakları, çalışma süreleri ve ücretler belirleyici bir konumdadır. Bununla birlikte proje öncesinde tarımsal uygulamalarda deneyimlenen arazi anlaşmazlıkları projenin uygulanma aşamalarından arazi toplulaştırma sürecinde aşıldığından bu konuda da toplumsal ve yerel ilişkilere olumlu bir katkı sunulmaktadır.

Deveci Havzası Meyvecilik Entegrasyon Projesi'nin uygulanmaya başladığı 2012 yılından itibaren aradan geçen 10 yılda *sürdürülebilir tarımsal kalkınma ve ekonomik etkiler* bakımından ortaya çıkardığı sonuçlara araştırma bulgularından hareketle bakıldığında, yukarıdaki soruların sorgulamalarında karşılaşılan olumlu tablonun kendini tekrar ettiği görülmektedir. Araştırma bulgularında vurgulandığı üzere, bölge halkının ilgili projeden beklentisinin birincil maddesini ekonomik etmenler oluşturmaktadır. 10 yıllık deneyim ekseninde bölge halkının belki de projeyi çok büyük oranda başarılı ve verimli bulmasının ana faktörü sunduğu ekonomik perspektiftir. Projeye dâhil olan arazi sahiplerinin hane-içi gelirlerini yaklaşık 7 kat artırdığı tespit

edilmiştir. Yönetim sistemi ve kayıt düzeni ise tarımsal üretimde enerji, su, işgücü ve zirai girdilerin sistemli hale gelmesini sağlamıştır. Böylelikle bölge halkının proje öncesinde tarım arazilerinde gerçekleştiremedikleri finansal istikrar, modern tarımsal üretim metotları ekseninde ortaya konulmaktadır.

Tarımsal üretimde finansal sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi için gelir ve gider dengesinin uzun dönemde kârlı ve istikrarlı olması gerekir. Bu istikrarı sağlamak için pazar karakteristiği, müşteri ilişkileri ve iklim değişikliğine bağlı ürün seçimi ve çeşitlendirilmesi Devcei Havzası Meyvecilik Entegrasyon Projesi ekseninde dolaylı yoldan bölgedeki arazi sahiplerine sunulmaktadır. Tarımsal üretim için genel ve sürekli giderleri arasında yer alan çalışan ücretleri, arazi kiralama bedelleri, su, enerji, donanım bakımı ve onarımı giderleri ile sürekli iyileştirmelerinin yapılması konusunda ise ilgili proje pozitif dışsallık yaratmaktadır. Tüm bu gelişmeler ekseninde bölgede üretilen ve ancak hane-içi tüketime odaklanan buğday, mercimek, soğan ve fasulye gibi tarımsal üretimin yerini pazar karakteristiği uluslararası boyutta olan meyvecilik faaliyetleri almaktadır. Bu bağlamda ürün seçimi ve verimliliği bakımından “sürdürülebilir” tarım uygulamalarına geçişin sağlandığı ifade edilebilir.

Görüldüğü üzere çevresel, toplumsal ve ekonomik bağlamlarda sorgulanan sorular araştırma bulgularında büyük oranda olumlu karşılık bulmaktadır. Proje aynı zamanda “sürdürülebilir tarımsal kalkınma” konusunda yerel yönetimlerin etki kapasitesini göstermesi bakımından da dikkat çekicidir. Zira arazi sahiplerini projeye katılım konusunda motive eden en önemli etmenler kaymakamlık ve köy muhtarlığı olmuştur. Bununla birlikte projenin uygulanması ekseninde bölge halkının sosyo-ekonomik yaşantısında olumlu bir ilerlemenin gerçekleştiği görülmektedir. Daha önce vurgulandığı gibi kavramsal/teorik düzlemde sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik perspektifini belirleyen ekonomik refah, sosyal adalet ve çevresel bütünlük unsurları olmak üzere üç ilkesi bulunmaktadır. Bansal tarafından bu ilkeler şu şekilde analiz edilmektedir (2004: 198):

- Ekonomik Refah İlkesi; insanların yaşam standartlarını yükseltecek mal ve hizmetlerin üretilerek piyasaya sunulmasını ifade eder. Ekonomik büyüme esas itibarıyla ikamesi olmayan kaynakları tüketmeyecek, ekolojik dünyaya zarar vermeyecek ve dünya üzerindeki sosyal adaletsizliği önleyerek sürdürülebilir kalkınmanın bir parçası olacaktır. Bir toplumun ekonomik refahı sağlayamaması kendi geleceğini tehlikeye atacaktır. Nitekim maddî gelirin eşit bir şekilde dağıtılama-

ması sosyal adaleti zedeleyecek, çevresel bütünlüğün zarar görmesine neden olacaktır.

- Sosyal Adalet İlkesi; toplumu oluşturan bireylerin her birinin doğal kaynaklara ulaşımında eşit haklara sahip olduğunu, günümüz kuşağı ile birlikte gelecek kuşakların da aynı kaynaklardan yararlanabilmesi gerektiğini ifade eder. Ancak toplumun ihtiyaçlarının eksiksiz bir şekilde karşılanabilmesiyle kalkınmanın sürdürülebilir kılınacağını vurgular.
- Çevresel Bütünlük İlkesi; nüfusun artmasıyla birlikte çevre kirliliğinin de arttığını, doğal kaynakların bu yüzden zarar gördüğünü ifade eder. Atmosfere zararlı gazların salınımının çevresel bütünlüğü tehlikeye atan unsurlar olduğunun altını çizerek, insan faaliyetlerinin toprağı, suyu ve havayı olumsuz etkilemediğı sürece sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabileceğine işaret eder.

Araştırmada, sürdürülebilir tarımsal kalkınma olgusundan hareketle Kabalı Köyü'nde uygulanan Deveci Havzası Meyvecilik Entegrasyon Projesinin sosyal, ekonomik ve çevresel sonuçlarına odaklanılmıştır. Böylelikle 2009 yılında gündeme gelen ve 2012 yılında uygulamaya geçen projenin aradan geçen 10 yıllık süre zarfında çeşitli parametrelerde ortaya çıkardığı sonuçlar elde edilen veriler ışığında analiz edilmiştir. Dolayısıyla araştırmada, sürdürülebilir tarım ilkeleri çerçevesinde ekonomik kalkınma konusunda sürdürülebilirliğin çevresel, sosyal ve ekonomik boyutlarına odaklanılmıştır.

b. Proje için Yapılan Derinlemesine Mülakat Bulguları

Kabalı Köyü Projesi'ni daha iyi anlamak ve analiz etmek için İlçe Kaymakamı, İlçe Tarım Müdürü, Köy Muhtarı ve Projeyi İşleten Şirket Yöneticisi (4 kişi) üzerinde derinlemesine mülakat soruları yönetilmiştir. Bu yöneltile sorular ile projenin bölge ve ülke ekonomisine ne gibi katkılarının olduğunu gözlemlene fırsatı elde edilmiştir. Derinlemesine mülkatta yöneltilen sorulardan yola çıkarak projenin ülke ekonomisine ve hane ekonomisine katkılarına bakılmıştır. Öncelikle soruları verip KİŞİ-1, KİŞİ-2, KİŞİ-3 ve KİŞİ-4 şeklinde kategorize edilen kişilerden araştırmanın amaçları kısmında sorulara yanıt aranmıştır.

Köyde haneler arasında gelir ve yaşam seviyesi açısından nasıl bir farklılık var?

Sorusuna verilen yanıtlar hemen hemen aynı olup köy sakinlerinin genel olarak ekonomik durumu neredeyse aynı görülmektedir. Bazı köy sakinlerinin toprak yönünden maddi gücü yerideyken, bazılarının da hayvancılık

veya özellikle şehirde edindikleri evlerden aldıkları kira yönünden ek gelirlerinin olduğu yönünde cevaplar alınmıştır. Ayrıca devletin tarım için yaptığı yardımların da bu yönde katkısı olduğu ve son on yıldır, maddi durumun iyi olduğu için yardım almadıklarını da dile getirenlerin olduğunu görülmektedir. (KİŞİ-1)

Projenin tarım faaliyetlerine ilişkin bölgeye olumlu/olumsuz katkılarını değerlendirir misiniz?

KİŞİ-2, öncelikle köydeki işsizliği ortadan kaldırdığını söyleyerek, 12 ay boyunca herkesin iş bulabileceğini söylemektedir. Ayrıca projenin bazı bölgelerinin çorak arazi üzerine olduğundan dolayı, tarıma elverişli hale getirilip meyve üretimine başlanmıştır. Proje bölgede meyvecilik üretiminden öte, o yöre insanı üzerinde “tarım nasıl yapılır” bilinci kazandırmıştır. Modern üretim araçları ve sulama yöntemleriyle maksimum düzeyde verim ve buna paralel olarak kazanç sağlamanın önünü açmıştır. KİŞİ-2 projenin herhangi bir zararının olmadığı ve yararının saymakla bitmeyeceğini söylemektedir. Bu kanı derinlemesine mülakat yapılan dört kişinin ortak fikridir. KİŞİ-3’ün söyledikleri de bölgenin kalkınması açısından önemlidir. KİŞİ-3, modern üretim yöntemlerinin avantajlarını, bu proje sayesinde her geçen gün köylülerin fark ettiğini söyleyerek, bu sayede tarımda yeni üretim modelleri ve tekniklerinin de öğrendiğini dile getirmektedir. Ayrıca, proje sayesinde ülkeyimizin ve Kabalı Köyü’nün kaynakları daha etkin ve verimli kullanılmaktadır. Bütün bunlar bu projenin olumlu faydalarını ortaya koymaktadır. KİŞİ-4 de aynı minvalde, Kabalı Köyü Meyvecilik Projesi’nin kamu, özel sektör ve vatandaş işbirliği açısından çok önemli bir uygulama olduğunu dile getirmektedir. Aynı zamanda ortaya veriler koyarak, 5.640 dekarlık proje sahasında 468 çiftçiye ait 1.600 parsel birleştirilmiş olup, sınırların birleştirilmesi sonucu yaklaşık 400 dekar alan tarım üretimine kazandırılmıştır. Uygulamadan önce hububat tarımı yapılan proje sahasında dekara çiftçi 42 TL gelir elde ediyordu. Projeden sonra, bu oranlar çok çok yüksek bir nokta ulaşmıştır. Bu proje sayesinde atıl durumda bulunan 300 dekar hazine arazisi de tarıma kazandırılmıştır. KİŞİ-4’ün söylediği şu düşünce bölge halkının hem geçimi için hem de bölgenin kalkınması için önemlidir: “Kadışehri İlçesi’nde proje öncesi var olan tarımsal üretim kapasitesi tamamen tarla üretimine dayanmaktadır. Tarla üretimi olarak kuru tarımın gereği olarak üretilen ağırlık hububat ürünleridir. En çok yetiştirilen bitkiler ekmeçlik buğday ve arpadır. Üretim geleneksel tarım yöntemleriyle kurak koşullarda yapıldığından yıllık ortalama getirisi dekar başına 50 TL olup ekonomik kazanç mantığından

çok, geçimlik olarak yapılmaktadır. Yılda ortalama çalışma gün sayısı 60 gün olup işgücüne katılım oranı düşüktür. Bu projeyle tarımsal üretimde etkin işgücü kullanımının sağlanması temel prensip olup, bölgenin uygun yetiştirme iklimine sahip olması nedeniyle modern meyvecilik yapılması amaç edinilmektedir. Özellikle üretimi hane halkı ihtiyacını karşılayamaya yönelik olarak yapılan ve üretilmesinde her hangi ekstrem bir olumsuzluk bulgusuna rastlanılmayan elma ve kiraz çeşitleriyle modern bir bahçe kurulmuş ve hayata geçirilmiştir.”

Bölge ekonomisinin yanı sıra çevreye etkilerini sorduğumuzda ise şu yanıtları almaktayız:

Herkesin ortak kanısı çevre üzerine olumlu etkilerinin olduğu yönündedir. Bu daha çok sulama teknikleriyle ilgili olup, KİŞİ-1 eskiden damlama sulma, sıvı gübre gibi kullanım çeşitlerini bilmediklerini bu proje sayesinde (tartışmalı da olsa) zararsız, doğaya faydalı, bitkilere ve ürüne zarar vermeyen sıvı, orgomineral gübreleme tekniği ile tarım ilaçlarının nasıl kullanıldığını ve faydalarının olduğunu söylemektedir. Aynı zamanda köyün yeşil alanlarının aşırı şekilde arttığını ve bölge halkının çevre bilincinin arttığını savunmaktadır. KİŞİ-3 de aynı şekilde bölgenin çevresel ve iklimsel olarak biyoçeşitlilik sunduğunu söylemektedir. Bunun yanısıra organik tarıma geçiş çalışmalarının devam ettiği de ilave edilmektedir. Bu proje ile sağdece meyve yetiştiriciliği değil aynı zamanda kafes hayvancılığı, küçük baş hayvancılık ve arıcılığın da geliştiğinden bahsetmektedir. KİŞİ-4 ise modern tarıma geçilerek daha önce 164 olan bölgedeki traktör kullanım sayısının 3'e düştüğünü söylemektedir. Aynı zamanda “proje sahasında daha önce Kabalı Köyü’nde olmayan; 2.800 dekar Yarı Bodur Elma, 1.050 dekar Kiraz, 680 dekar Şeftali–Nektarin, 400 dekar Armut, 180 dekar Tam Bodur Elma plantasyonları mevcuttur. Tam bodur elma plantasyonu telli terbiye sistemi ile entegre edilmiştir. İlaçlama ve gübreleme sistemi tamamen iyi tarım uygulamaları kapsamında yapılmaktadır. Yıllık iyi tarım uygulamaları yapılmış 30.000 tonun üzerinde kaliteli ve homojen dış satıma uygun meyve üretimi gerçekleşmektedir” diyerek bölgenin çevresel ve ekonomik dengesinin birbirine paralel olarak geliştiğini söylemektedir. Derinlemesine mülakatta sürdürülebilir tarımsal kalkınma amacı ile yapılan proje, bölge halkı üzerinde ekonomik ve çevresel değişikliklerin olumlu etkiler sağlamaktadır.

Refah, sağlık, konut ve barınma, yaşam koşulları, kültür, sosyal dayanışma, eğitim, yerel ve uluslararası ticaret, istihdam, iklim (toprak, su, hava, enerji, orman), biyo-çeşitlilik gibi projenin sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin göstergelerde de hemen hemen aynı yanıtları vermekteler.

Refah: Köyünüzde Projeye birlikte refah düzeyinizde ne gibi değişimler oldu?

Ortak düşünce gelirlerin artmış olduğu, alım gücünün yükseldiği, herkesin ev ve arabasının olmasının yanında bazı kişilerin İstanbul, Ankara ve Yozgat gibi illerde gayrimenkul alımlarına yöneldiği söylenmektedir. Gençler için işsizliğin ortadan kalktığı da eklenmektedir. KİŞİ-4, “yıl boyu aktif olarak 63 kişi düzenli olarak sigortalı çalışmaktadır. Çiftçiler kendi arazilerinden, arazi büyüklüğüne göre, kira geliri alıp çalışma imkanına sahiptirler. Köyde Sosyal Yardımlaşma Dayanışma Vakfından alınan yardımlar, engelliler hariç, sona ermiştir. Proje bölge ekonomisi ve istihdamına büyük katkı sağlamıştır. Hasat döneminde 4-5 aylık periyotta 600 kişinin üzerinde kişi istihdam edilmektedir.” diyerek bölgenin refah anlamında herhangi bir sıkıntısının kalmadığını söylemektedir.

Sağlık: Projeye birlikte köyünüzde sağlık alanında yenilikler oldu mu?

Sağlık alanında herhangi bir yeniliğin olmadığı her bir katılımcının ortak fikridir.

Konut ve Barınma: Projeye birlikte köyünüzde konut ve barınma konusunda ne gibi değişimler oldu?

Proje ile birlikte artan ekonomik refah ile eskiyen evlerin yenilendiği, evi olmayan kişilerin yeni modern ev yaptıkları söylenmektedir. Barınma konusunda bölgede herkesin hemen hemen hiçbir sorunu kalmamıştır düşüncesi ortak fikir olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yaşam Koşulları: Projenin yaşam şartlarınız üzerinde olumlu etkileri neler oldu?

Aynı şekilde refah artışıyla paralel olarak verilen cevaplar, “evet oldu” minvalindedir. Dikkat çekici nokta KİŞİ-2'nin söylemiş olduğu, “bizim kadınların çoğu ehliyet aldı sonra da gidip araba aldılar.” ifadesidir. Yaşam koşullarından öte varolan ataerki kadın-erkek rolünde az da olsa değişimler meydana gelmektedir. Aynı zamanda çocukların adah iyi eğitim aldığı söylenmektedir. Burada dikkat çeken önemli konuyu KİŞİ-4 söylemektedir: “köyde sigortalı bir istihdam ortamının sağlanmış olması” oldukça önemlidir.

Sosyal Dayanışma: Projeye birlikte köyde sosyal dayanışma ağlarında nasıl değişimler yaşandı?

Projeye birlikte sosyal dayanışma ağlarında eskiye nazaran olumlu anlamda değişimler oldu. Ortak işbirliğinin değerini ve olumlu faydalarını gören köy sakinleri birlikte bazı kararların köye faydasına şahit oldular. Örneğin hayvancılık projesinin hayata geçmesinde şuan meyvecilik projesine nazaran daha hevesli oldukları söylenmektedir. Bu sosyal dayanışma ile birlikte bölgedeki insanların ekonomik alanda cesaretinin arttığını göstermektedir.

Yerel ve Uluslararası Ticaret/İhracat: Projeyle birlikte elde edilen ürünlerin pazarlanmasında yerel ve uluslararası ticari gelişmeleri anlatır mısınız?

Türkiye'nin diğer bölgelerinde görüldüğü gibi meyveler hem yurtdışı pazarlara hem de yurt içi pazarlara gönderilmektedir. Bu sürecinin tümü meyve bahçesinin işletmesini üstelenen firma tarafından yapılmaktadır.

İklim (Toprak, Su, Hava, Enerji, Orman): Projenin uygulanmasıyla birlikte yaşanan iklimsel değişimleri anlatır mısınız?

Projenin uygulandığı günden bu yana geçen süre zarfında bölge ikliminde çok sert soğuk ve kurak geçen iklimde yumuşaması meteorolojik verilere de yansımaktadır. Hava kalitesindeki olumlu değişim ve orman varlığındaki somut meyve bahçesinin varlığı söz konusu iklimsel değişimin en önemli göstergelerindedir. Önemli göstergelerin başında gelen biyo-çeşitlilikte de farklılaşma olmaktadır.

Biyo-çeşitlilik: Projenin uygulanmasıyla biyo çeşitlilik anlamında ne gibi ürün desenleri ortaya çıktı?

Genel kanı kuru tarım yerine sulu tarım ve ürün çeşidinin artmasıyla birlikte bölgenin biyo çeşitliliğinde de zenginleşme yaşandığıdır. Proje alanında en az 6 çeşit meyve (kiraz, elma, şeftali/nektarin, ayva ve kısmen armut ve ceviz) yabancı otlarla mücadelede kaz ve koyun varlığında büyük bir artış var. Yine bal kovanlarının proje alanına yerleştirilmesi biyo çeşitliliğin zenginleşmesinde çok önemli olduğunu belirtmek gerekir. Sulama havuzunda 30 bin civarı sazan balığı yetiştiriliyor. Bütün bunlar hep bu proje sayesinde olduğu söylenmekte ve bölge halkının ufkunu değiştirdiği ortak bir düşüncedir.

c. Projenin Etkileri

Köyün coğrafi çevresine etkileri; bölgede ilk kez uygulanan arazi toplulaştırma çalışmaları neticesinde, ilk etapta toplulaştırma oranı %85 olarak gerçekleştirildi, ikinci etapta ise işletmecisi şirket olan Hakmar Tarım Ürünleri Ltd.Şti.'nin muvafakatnameleri revize etmesiyle toplulaştırma oranı %100'e çıktı. Projenin ilk etabı olarak 5.640 dekar alana 52.500 adet kiraz fidanı dikilmiştir. 2011 yılında ise bu alana 264.021 adet elma fidanı, 44.113 adet bodur elma fidanı ve diğer çeşitlerde 24.000 adet fidan dikildi.

Köyün demografik yapısına etkileri; tarım ve hayvancılığın temel geçim kaynağı olduğu kırsal bölgelerde bir projenin hedeflere ulaşip ulaşmadığını gösteren temel parametrelerden bir tanesi o bölgenin demografik yapısına yıldan yıla hangi oranda değişiklik yaşandığına bakmaktır. Bu nedenle 1965 yılından günümüze kadar Kabalı Köyü'nün demografik yapısına baktığımız-

da projeyi farklı bir şekilde okumamıza olanak vermektedir.

1965 yılından 2000 yılına kadar köyün nüfusunda sürekli bir artış görülmektedir. Fakat 2007 yılı genel nüfus sayımına göre köyün nüfusu 346 erkek ve 364 kadın olmak üzere toplamda 710 kişiye düşmektedir. Bu rakam günümüze kadar dengesiz şekilde ilerlemektedir. 2008 yılında 427 kişiye çıkarken projenin başlangıç yılı olan 2009 yılında 702 kişiye düşmektedir.

2000 yılından sonra Kabalı Köyü'nün nüfusunda keskin bir düşüş görülmektedir. Bu düşüş günümüze kadar süregeldi. Bazı yıllardan yukarıya doğru küçük sıçramalar olsa da bir sonraki yıl ani bir nüfus kaybı görülmektedir. Sürdürülebilir Tarımsal Kalkınma Uygulamaları ve Çevre: Kabalı Köyü Örneği olarak 2009 yılında başlayan ve 2012 yılında da uygulamaya başladıktan sonra neredeyse %20 oranında bir artış görülse de ertesi yıl çok ani bir düşüş yaşamaktadır. 2021 yılındaki köy nüfusu 398 kişi olarak resmi kayıtlarda görülmektedir. Nüfusa göre baktığımız zaman projenin bölge halkı üzerinde özelde faydalı olsa da genelde nüfus azalmaktadır.

Köyün ekonomik durumuna etkileri; Deveci Havzası Meyvecilik Entegrasyon Projesi için sağlanan yatırımın tamamı başlangıçta kamu iktisadi teşebbüsü işletmesi çerçevesinde planlanmaktadır. Bilindiği üzere Türkiye'de KİT uygulamaları hem ekonomik hem de toplumsal bağlamlarda olumlu bir gerçekliğe sahip olmaktadır. Buna karşılık KİT'lerin bir kamu kurumu olmasından kaynaklanan ortak sorunları da mevcuttur. Bu sorunların başında ise politik baskılar, personel ve ücret konuları, teknoloji kullanımı ve ar-ge yetersizlikleri, örgütlenme, finansman, koordinasyon problemleri, hukuki prosedürler ve denetim eksikleri gelir (Feyzioğlu, 2011). Bahsi geçen sorunların projede de hissedilmeye başlanmasıyla birlikte özelleştirme konusu gündeme gelmektedir. İhale prosedürlerinin gerçekleşmesi akabinde projenin başlangıcında vatandaş-kamu birlikteliği önce kamu-özel sektör ve son olarak özel sektör-vatandaş işbirliğine evrilmektedir. Özelleştirmeyle birlikte ilgili ilişkiler düzenlenmektedir.¹ Deveci Havzası Meyvecilik Entegrasyon Projesi'nin ekonomik bağlamda birinci hedefi, hane-içi gelir artışının

1 “-Bozok A.Ş.'ye ait borçlar, krediler gibi her türlü mali yükümlülükler Hakmar Şirketi'ne devredilmiştir.

-Proje kapsamında tamamlanamayan ve işletme için olmazsa olmaz konumda olan yatırımların tamamlanması yükümlülüğü her hangi bir bedel istenmeksizin Hakmar Şirketi'ne devredilmiştir. Her türlü yatırım, işletmecilik, pazarlama, kâr ve zarar sorumluluğu Hakmar Şirketi'ne devrolmuştur.

-Proje kapsamında kurulan meyve bahçesi götürü bedeli yılsonunda ödenmek üzere Hakmar Şirketi'ne kiraya verilmiş olup buradan gelecek olan kira bedelleri Bozok A.Ş. tarafından muhasebeleştirilerek arazi sahiplerine arazileri ölçüsünde bölüştürülecektir. Proje sahasında istihdam önceliği arazilerine sahiplerine aittir.” (Ün, 2014: 123)

sağlanmasıdır. 5640 dekarlık proje bölgesinde hak sahibi görünen 127 hane bulunmaktadır. Buradan hareketle hane başına ortalama 40 dekar tarım arazisi düşmektedir. Bu veriler ışığında proje başlangıcında 2013 yılı fiyatları baz alınarak hane başına yıllık ortalama getirinin 20.000 TL'nin üzerinde gerçekleşmesi planlanmaktadır. Proje öncesinde aynı tarım sahasında hububat ekildiği akılda tutulduğunda bu getirinin 4.000 TL olacağı tespit edilmiştir. Bunlara ek olarak proje öncesinde işçiliğin “gider kalemi” olarak sayılmadığı bilinmektedir. Projenin hayata geçirilmesiyle birlikte ilgili tesislerde hane içinden iki kişinin çalışması durumunda hanenin yıllık getirisine yaklaşık 15.000 TL ek gelirin girmesi öngörülmektedir. Böylece proje öncesinde ve sonrasında bir hanenin geliri arasında 10 katlık olumlu bir gelişmenin yaşanması planlanmaktadır. Projenin ekonomik sonuçları arasında bir diğer önemli unsur sürdürülebilir tarım uygulamalarının da önemli bileşenlerinden olan toprak verimliliği ve efektif kullanımıdır. Proje ekseninde hem toprağın değer maliyeti artırılmış hem de verimliliği katlanmaktadır. Derin köklü meyve bitkilerinin proje sahasında kullanılmasıyla birlikte bölgenin toprak özelliklerinden efektif bir şekilde yararlanılmaya başlanmaktadır. Ek olarak toprak verimliliği korunmuş ve tarımsal sürdürülebilirlik yolunda mesafe alınmaktadır. Proje öncesinde sadece emek maliyetlerini elde eden çiftçiler projenin hayata geçirilmesiyle birlikte yukarıda sıralanan ekonomik sonuçlar doğrultusunda bir sürdürülebilir kalkınmanın parçası konumuna gelmektedirler. Kira geliri de elde etmeye başlayan çiftçiler birçok kalemde tasarruf etmeye başlamaktadırlar. Örneğin bölgede kullanılmaya başlayan sürdürülebilir tarım metodu sayesinde ilaçlama, sulama ve tarla bakımı faaliyetlerinde kullanılan traktörlerin niceliksel olarak azaldığı görülmektedir. Buna karşılık proje bölgesinde 2013 yılından itibaren önemli ölçekte bir istihdam olanağı yaratılmıştır. Ayrıca tarım uygulamalarında kayıtlı ekonominin sağlanması da vergi geliri oluşturması bakımından dikkate değerdir. Deveci Havzası Meyvecilik Entegrasyon Projesi, çeşitli parametrelerde toplumsal sonuçları da doğurmaktadır. İlçe’de işsizliğin azalması ve istihdamın artması bunun en önemli göstergeleridir. Ayrıca arazilerin toplulaştırılması sonucu bölge insanı arasındaki birlik ve beraberlik olgusu daha çok belirginleşmektedir. Projenin olumlu dışsal sonuçları olarak görülebilecek bu çıktılar beşerî, toplumsal ve kurumsal temellerde sürdürülebilir kalkınmanın kapasite geliştirme yönünü ön plana çıkarmaktadır.

Projenin sürdürülebilir tarımsal kalkınmaya katkıları; sürdürülebilir tarım ilkeleri çerçevesinde bu araştırma, Türkiye’de çiftçilerimizin ve özel sektörün konunun çevresel, sosyal ve ekonomik boyutlarını ele alarak

geliştirmek ve sürdürülebilir tarım alanında tarım arazilerinin, üreticilerin, çevrenin ve doğal kaynakların korunmasını geliştirecek sistem ve uygulamalar konusundaki farkındalığını Yozgat iline bağlı Kabalı köyü üzerinden etkiler yaratmaktadır. Bölge tarımının içerisinde bulunduğu olumsuz koşulların önüne geçmek, tarımsal politikaları sürdürülebilir kılmak ve en temelde yaşamsal gelirlerini tarımdan sağlayan Kabalı Köyü sakinlerini iktisadi ve sosyal bağlamlarda kalkındırmak amacıyla farklı bileşenlerden oluşan Deveci Havzası Meyvecilik Entegrasyon Projesi başlatılmaktadır. Ün'ün (2014: 115) aktardığı gibi Proje'nin hedefleri; “modern tekniklerle tarım arazilerinin işlenmesini sağlamak, tarımsal sanayinin merkezlerinden biri olmak, dünya pazarına entegre olmak, kaynakları etkin ve verimli kullanabilmek, doğal ve kültürel kaynakları pazarlayabilmek, enerji ihtiyacını kendi potansiyeli ile karşılayabilmek ve ülkeye öncülük eden sürekli kendini geliştiren bir İlçe yaratmaktır.” Bu doğrultuda Kadışehri İlçesi Kabalı Köyü'nde “ihracata yönelik” meyve üretmek amacıyla bir tesisin kurulması planlandı. 2011 yılından itibaren gerçekleştirilen girişimlerle projelendirilen işletme tesisinde otomatik damla sulama sistemi temel alındı ve modern entegre sistemi kullanıldı. Böylelikle tarımsal üretim, küçük parsellerle yapılan bireysel hüviyetinden çıkartılarak ölçek ekonomisini bünyesinde barındıran bir niteliğe sahip oldu. Tüm bunlara ek olarak proje, sürdürülebilir tarım bağlamında dönemin Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından öncelenen politikalarla örtüşen bir uygulama olarak dikkat çekti. Projenin başlangıç aşamasındaki kısa özetini Ün aşağıdaki cümlelerle betimlemektedir (2014: 115-116): “Kadışehri Kaymakamlık Makamı'nın almış olduğu bir inisiyatif ile kurulan kamu şirketi bünyesinde (Bozok Tarım Ürünleri Üretim, Paketleme ve Ticaret A.Ş.) Kadışehri İlçesi Kabalı Köyü nüfusuna kayıtlı 403 hanenin sınırlarını kaldırarak arazilerini sözleşme yoluyla birleştirmesinin ardından, kolektif ve kamusal çabalarla Türkiye'nin en büyük meyve bahçelerinden birisi kuruldu. Bu bahçenin profesyonel bir işletmecilik için özelleştirilmesinin ardından her bir aktörle (kamu, özel sektör ve vatandaşlar) sürecin sonunda karşılıklı olarak muvafakatleri tamamlamasıyla (yani sırasıyla; kamu-vatandaş, kamu-özel, özel-vatandaş) proje sağlaştırmış ve sürecin sonunda ortaya bir Kamu-Özel Sektör-Vatandaş İşbirliği hatta ortaklığı çıktı. Bu işbirliği modeli beraberinde sürdürülebilir bir yapı meydana getirmiş ve projeden beklenen hedeflere adım adım ulaşılmaya başlandı.” Sürdürülebilir tarımsal kalkınma uygulamaları ve çevre açısından Türkiye'de tarımsal politikaların dünden bugüne zaman zaman başarılı sonuçları olsa da sonuç olarak Deveci Havzası Meyvecilik Entegrasyon Projesi'yle modern tarım uygulamalarına

ilişkin bir anlam bütünlüğüne sahip olmasının yanında Kadışehri insanının yaşam standartlarını yükseltmeyi hedefleyen toplumsal bir proje niteliği taşır. Dolayısıyla projenin hayata geçirilmesi hususunda farklı kesimlerden birçok aktör ve paydaşın rolü bulunmaktadır. Valilik ve Kaymakamlık makamları ile birlikte bölgenin bürokrasi ve siyasetçi kadrosu, sivil toplum kuruluşları, Bozok Üniversitesi ve bölge vatandaşları projenin aktörleri arasında yer almaktadır. Plan aşamasından uygulama safhasına kadar bu aktörlerin projeye sahip çıktığı bilinmektedir.

Kabalı köyü projesi, sürdürülebilir tarımsal kalkınmaya katkılarını hem sosyal, hem ekonomik hem de çevresel katkılar açısından doğru tekniklerle yapılması gereken tarımsal bir kültürün oluşması adına projenin çıktıkları bize oldukça önemli veriler sunmaktadır.

e. Proje Yeni Bir Model Olabilir mi?

Deveci Havzası Meyvecilik Entegrasyon Projesi'nin politik bağlamda çıkış noktası, bölgesel tarımın en önemli handikabı olarak görünen küçük tarım arazileridir. Tarımsal üretimin kritik problemleri arasında sayılan ve proje bölgesinin de sorunu olan bu nokta giderek parçalanmış ve küçülen tarım arazilerinin nasıl efektif bir şekilde işleneceği konusunu gündeme getirir. Türkiye'deki miras hükümleri gereği yaklaşık 25 milyon hektarlık tarım arazisi 30 milyonluk bir bölünmeye sahiptir. AB ülkeleri ve ABD'nin tarım arazi özellikleri göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'deki tarımsal üretimin geri kalmışlığı iyiden iyiye belirginleşmektedir. Türkiye'de tarım arazisi; 30 milyon parsel bölünmüştür ve parsel başına 10 dekarın altında bir değere sahiptir. Bu verilerle ek olarak Türkiye'de 3 milyon tarım işletmesi bulunmasına rağmen her bir işletmeye düşen arazi miktarı ise ortalama 61 dekar gibi küçük bir ölçektir. Bu çerçevede tarımsal üretimde girdilerin artması, gelir kaybı ve çiftçilerin piyasaya rekabet edememesi gibi problemler Türkiye'de bölgesel tarımın önemli sorunları arasında sayılabilir (Okur vd., 2022: 12-20).

Görüldüğü üzere Deveci Havzası Meyvecilik Entegrasyon Projesi; bünyesinde barındırdığı beşerî unsurlarla tarım faaliyetlerinde sürdürülebilir kalkınmayı hedefleyen, bu yönüyle de çevresel, toplumsal ve ekonomik boyutları bulunan bir niteliğe sahiptir. Dolayısıyla sadece ilçe düzeyinde yorumlanmaktan ziyade bölgesel bir kalkınma projesi olarak yorumlanmayı hak etmektedir. Burada görülen sürdürülebilirlik perspektifi içerisinde insan faktörünün üretim bilgisini ve kaynağını paradigmatik olarak değiştirip dönüştürecek bir yaklaşım söz konusudur. Bu çerçevede 2013 yılından itibaren

ren sürdürülebilir tarım modellerinden biri haline gelen proje, “Türkiye’nin en büyük entegre meyve bahçelerinden biri” olarak gösterilmeye başlandı. Haliyle projenin çevresel, ekonomik ve toplumsal sonuçlarını incelemek, Türkiye’deki sürdürülebilir tarım uygulamaları için bir rol model olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Sonuç

Türkiye’de kırsal kalkınma projeleri, gelişmişlik düzeyi düşük bölgelerdeki nüfusun yaşam standartlarını geliştirmeye yönelik bir anlam bütünlüğüne sahiptir. Bu bağlamda tarımsal üretim ve verimlilik için finansal destek, eğitim ve danışmanlık gibi metotların kullanıldığı görülmektedir. Yukarıda serimlenen kırsal kalkınma projeleri genel çerçevede analiz edildiğinde ise bu projelerin gelişmişlik düzeyi görece düşük yerleşim birimlerindeki nüfusun sosyo-ekonomik refahını artırma hedefine yoğunlaştıkları ifade edilebilir. Bu projeler aracılığıyla teorik düzlemde ortaya konulan “sürdürülebilirlik” hedefleri her ne kadar somut bir içerik taşısa da pratik düzlemde buldukları olumlu/olumsuz karşılıklar tartışma konusudur.

Deveci Havzası Meyvecilik Entegrasyon Projesi’nin toplumsal, ekonomik ve çevresel sonuçları incelendiğinde sürdürülebilir tarım uygulamalarına dair olumlu bir tabloyla karşılaşılmaktadır. Proje, 2009 yılında başlamış 2012 yılından itibaren de uygulanmaya başlanmaktadır. Köy sakinleri, uygulamaya koyulan Deveci Havzası Meyvecilik Entegrasyon Projesi kapsamında 600 parselli tarlalarını birleştirerek 10 bin 920 dekar tarım alanı ortaya çıkarmaktadır. Arazi toplulaştırmayı köylü kendi arasında gerçekleştirip hem hisse sahibi olup kâr payını almanın yanında hem de tarlalarında maaşlı işçi olarak çalışmaktadırlar. 5 bin dönümlük kısmında meyve üretimi yapılan bahçede, elma, armut, şeftali ve kiraz yetiştirilmektedir. Kiraz üretiminin tümü ihraç edilmektedir.

Araştırmada, bölge tarımının içerisinde bulunduğu olumsuz koşulların önüne geçmek, tarımsal politikaları sürdürülebilir kılmak ve en temelde yaşamsal gelirlerini tarımdan sağlayan Kabalı Köyü sakinlerini iktisadi ve sosyal bağlamlarda kalkındırmak gibi amaçlar çerçevesinde farklı bileşenlerden oluşan Deveci Havzası Meyvecilik Entegrasyon Projesi’nin başlatıldığı görülmektedir.

Deveci Havzası Meyvecilik Entegrasyon Projesi, öncelikle kamu-özel sektör-vatandaş işbirliğiyle gerçekleştirilen bağımsız bir arazi toplulaştırması olduğundan merkezi hükümet politikalarına ihtiyaç duymayan bir inisi-

yatiftir. Nitekim Kaymakamlığın projede üstlendiği rol ile birlikte hukuki altyapıya ihtiyaç duymayan bir arazi toplulaştırma sisteminin ortaya çıktığı görülmektedir. Proje öncesi bölgede tarımsal üretim kapasitesinin genel olarak hububat ürünlerine yoğunlaştığı gözlemlenmektedir. Bu bağlamda en çok yetiştirilen ürünler ise buğday ve arpadır. Proje öncesinde geleneksel tarım yöntemlerinin kullanıldığı üretim metodunda bölgenin yağış koşullarının da etkisiyle üretim, ekonomik kazanç elde etmekten ziyade “yaşamsal geçim” için gerçekleştirilmektedir. Buna ek olarak bölgenin işgücü katılım oranı düşük seviyelerde seyretmektedir. Projenin hayata geçirilmesiyle birlikte sürdürülebilir tarım ilkelerine uygun şekilde etkin ve efektif işgücü kullanımı temel prensip haline getirilmektedir. Nitekim proje ekseninde bölgede çalışan işgücünün yıllık çalışma ortalaması 8 aylık bir süre zarfına kadar çıkarılmaktadır. Proje'nin ekonomik sonuçları arasında bir diğer önemli unsur sürdürülebilir tarım uygulamalarının da önemli bileşenlerinden olan toprak verimliliği ve efektif kullanımınıdır. Proje ekseninde hem toprağın değer maliyeti artırılmış hem de verimliliği katlanmıştır. Derin köklü meyve bitkilerinin proje sahasında kullanılmasıyla birlikte bölgenin toprak özelliklerinden efektif bir şekilde yararlanılmaya başlanmaktadır. Ek olarak toprak verimliliği korunmakta ve tarımsal sürdürülebilirlik yolunda mesafe alınmaktadır.

Deveci Havzası Meyvecilik Entegrasyon Projesi, çeşitli parametrelerde toplumsal sonuçları da doğurmuştur. İlçe'de işsizliğin azalması ve istihdamın artması bunun en önemli göstergeleridir. Bu gelişmelerle beraber İlçe'ye tersine göç yaşandı. Proje kapsamında yeni sektörler doğmuş, yöresel bir marka değeri oluşturulmuş, tarımda teknoloji etkin olarak kullanılmaya başlandı. Ayrıca arazilerin toplulaştırılması sonucu bölge insanı arasındaki birlik ve beraberlik olgusu daha çok belirginleşti. Projenin olumlu dışsal sonuçları olarak görülebilecek bu çıktılar beşerî, toplumsal ve kurumsal temellerde sürdürülebilir kalkınmanın kapasite geliştirme yönünü ön plana çıkarmaktadır.

Bölgede proje öncesi ve sonrası tarım uygulamalarına genel hatlarıyla bakıldığında *sürdürülebilir tarımsal kalkınma ve çevresel etki* açısından olumlu anlamda önemli farklılıklar söz konusudur. Kabalı Köyü'nde projesi öncesinde toprak ve su yönetimi bağlamında geleneksel tarım uygulamaları benimsenmektedir. Buna karşılık proje sahasında toprağın verimliliğini korumak adına modern tarım tekniklerinin kullanımına geçildi. Ancak bölge halkının görece küçük tarım arazilerinde geleneksel toprak ve su yönetimi uygulamalarına devam ettikleri de araştırma bulgularında ortaya çıktı. Bi-

yolojik çeşitlilik, doğal yaşam ve ekosistem ile iklim değişikliği konularında proje öncesi ve sonrasında bölgede bir değişiklik söz konusu olmadı. Bu noktada projenin uygulanma aşamalarında sürdürülebilir tarımsal stratejilere uyumluluğun bu konulara olumlu bir katkı sunduğu ifade edilebilir. Çalışmanın *sürdürülebilir tarımsal kalkınma ve çevresel etki* sorusuna pozitif veri sunan bir diğer gelişme tarımsal girdiler ve makineleşme konularında yaşandı. Özellikle projenin uygulanmasıyla birlikte bölgedeki traktör sayısının ciddi oranda azalması ve tarım arazilerinde kullanılan girdi sayısındaki düşüş bu pozitif çıktı önemli örnekleri arasında sayılabilir.

Sürdürülebilir tarımsal kalkınma ve sosyal etkiler başlığı altında sıralanan hipotezlere araştırma bulgularından hareketle bakıldığında yine olumlu bir tabloyla karşılaşılmaktadır. Projenin uygulanma aşaması akabinde bölgede çalışan ve işçi haklarının dikkat çekici şekilde gelişim gösterdiği tespit edildi. Proje sahasında tarımsal üretime dayalı iş sözleşmeleri ve mevsimlik işçi sözleşmeleri bölge halkının sosyal güvenlik haklarında bir ilerlemenin yaşanmasını sağladı. Ek olarak proje sahasında çalışan yerel halkın projeye yönelik duydukları memnuniyet konusunda sağlıklı/güvenli çalışma ortamı, özlük hakları, çalışma süreleri ve ücretler belirleyici bir konumdadır.

Deveci Havzası Meyvecilik Entegrasyon Projesi'nin uygulanmaya başladığı 2012 yılından itibaren aradan geçen 10 yılda *sürdürülebilir tarımsal kalkınma ve ekonomik etkiler* bakımından ortaya çıkardığı sonuçlara araştırma bulgularından hareketle bakıldığında, yukarıdaki soruların sorgulamalarında karşılaşılan olumlu tablonun kendini tekrar ettiği görülmektedir. Araştırma bulgularında vurgulandığı üzere, bölge halkının ilgili projeden beklentisinin birincil maddesini ekonomik etmenler oluşturmaktadır. 10 yıllık deneyim ekseninde bölge halkının belki de projeyi çok büyük oranda başarılı ve verimli bulmasının ana faktörü sunduğu ekonomik perspektiftir. Projeye dâhil olan arazi sahiplerinin hane-içi gelirlerini yaklaşık 7 kat artırdığı tespit edilmiştir. Yönetim sistemi ve kayıt düzeni ise tarımsal üretimde enerji, su, işgücü ve zirai girdilerin sistemli hale gelmesini sağladı. Böylelikle bölge halkının proje öncesinde tarım arazilerinde gerçekleştiremedikleri finansal istikrar, modern tarımsal üretim metotları ekseninde ortaya konuldu. Son tahlilde araştırma bulgularının ortaya çıkardığı sonuçlar, Deveci Havzası Meyvecilik Entegrasyon Projesi'nin sürdürülebilir tarımsal kalkınmaya yönelik önemli bir perspektif sunduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak Kabalı Köyü Meyvecilik projesi Türkiye'de sürdürülebilir tarımsal kalkınma için örnek bir model olarak sunulabilir.

Kaynakça

- Akçalı, R. (1995). "Sürdürülebilir Kalkınma", *Yeni Türkiye Dergisi*, Yıl: 1, Sayı: 5, Temmuz-Ağustos.
- Bansal, P. (2004). "Evolving Sustainability: A Longitudinal Study of Corporate Sustainable Development", *Strategic Management Journal*, Vol. 26, Issue: 3, ss. 197-218.
- Barlas, N. (2013). *Küresel Krizlerden Sürdürülebilir Toplum: Çağımızın Çevre Sorunları*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Başkaya, F. (1996). "Sürdürülebilir Kalkınma Kavramının Politik Ekonomik Boyutları", *Sürdürülebilir Kalkınma Sempozyumu* (Aralık 1995), Ankara: TMMOB Yayını.
- Decleris, M. (2000). *The Law of Sustainable Development: General Principles*. Luxembourg: European Commission.
- Feyzioğlu, A.P. (2011). *Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Fricker, A. (2001). "Measuring up to Sustainability: Sustainable Futures Trust",
- Funnell, D. ve Parish, R. (2001). *Mountain Environments and Communities*. London: Routledge.
- Gerber, J. M. (1990). "Principles of Agricultural Sustainability", <http://www.umass.edu/umext/jgerber/princip1.htm> (E. T. 10. 03. 2021).
- Goodland, R. (1995). "The Concept of Environmental Sustainability", *Annual Review of Ecology and Systematics*, Vol. 26, ss. 1-24.
- Gürsel, S. vd. (2000). *Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk*, İstanbul: TÜSİAD Yayınları.
- Han, E. ve Kaya, A. A. (2008). *Kalkınma Ekonomisi: Teori ve Politika*. 6. Baskı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Harrison, P. (1993). *The Third Revolution (Population, Environment and Sustainable World)*. London: Penguin Books.
- <http://www.metafuture.org/articlesbycolleagues/AlanFricker/Measuring%20up%20to%20Sustainability.html>. (E. T. 17.04.2021).
- İşgüden, T., Erkan, H., Pirili, M., Kurtuluş, H., Ceylan, T. ve Ercan, F. (1995). *Gelişme İktisadi: Kuram, Eleştiri, Yorum*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Keating, M. (1993). *Yeryüzü Zirvesinde Değişimin Gündemi: Gündem: 21 ve Diğer Rio Antlaşmalarının Popüler Metinleri*. Ankara: UNEP Türkiye Komitesi Yayını.
- Keating, M. (2003). *Değişimin Gündemi*. Ankara: UNEP Türkiye Komitesi Yayını.
- Kınacı, B., Albuz Pehlivan, N. ve Seyhan, G. (2011). *Turizm ve Çevre*. Ankara: Pegem Akademi.
- Lundahl, M., Rauhut, D. ve Hatti, N. (2021). *Poverty in Contemporary Economic Thought*. USA: Taylor & Francis eBooks.
- McDonough, W. (1992). "The Hannover Principles Design for Sustainability", *EXPO 2000 The World's Fair*. Hannover, Germany.
- Mengi, A. ve Algan, N. (2003). *Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme: AB ve Türkiye Örneği*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Mollavelioğlu, M. Ş. (2009). *Sürdürülebilir Tarımın Ölçümü ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Munier, N. (2005). *Introduction to Sustainability: Road to a Better Future*. Dordrecht: Springer.

- Nemli, E. (2004). *Sürdürülebilir Kalkınma: Şirketlerin Çevresel ve Sosyal Yaklaşımları*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Okur, N., Yağmur, B. ve Okur, B. (2022). "Tarım Topraklarının Sürdürülebilirliğinde Toprak Kalitesinin Önemi ve Yönetimi", *Türkiye'de Sürdürülebilir Tarım Uygulamaları: Zorluklar ve Potansiyeller*. (Ed. M. F. Baran, K. Bellitürk ve A. Çelik), Ankara: İKSAD Publishing.
- Onions, C. (1964). *The Shorter Oxford English Dictionary*. Oxford: Oxford University Press.
- Özkan, K. E. (2017). *Sürdürülebilir Kalkınma Bağlamında Çevre Sorunlarının Önemi: Türkiye ve AB Karşılaştırması*, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilecik.
- Santis, R. ve Lasinio, C. J. (2015). "Environmental Policies, Innovation and Productivity in EU", *LEE Working Paper Series*, Vol. 122, ss. 1-25.
- Smith, A. (2005). "The Alternative Technology Movement: An Analysis of its Framing and Negotiation of Technology Development", *Human Ecology Review*, Vol. 12, No. 2, ss. 106-119.
- Streeten, P. ve Burki, S. J. (1978). "Basic Needs: Some Issues", *World Development*, Vol. 6, No. 3, ss. 411-421.
- Şener, T. (2019). *Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma Politikaları: Türkiye Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Edirne.
- Todaro, M. P. ve Smith, S. C. (2003). *Economic Development*. 8. Edition, Addison: Wesley.
- Ün, L. (2014). *Kamu Hizmetinin Görülmesinde Kamu-Özel Sektör-Vatandaş İşbirliği Örneği: Kadışehri*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- WCED (1987). "Our Common Future", Comision on Environmen and Development, Oxford: Oxford University Press.
- Yeşilay, R. B. (2008). *Sürdürülebilir Kalkınmanın Türkiye Ekonomisine Uygulama Olanakları*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Yıldırım, U. ve Göktürk, İ. (2004). "Sürdürülebilir Kalkınma", Mehmet C. Marin, Uğur Yıldırım (ed.), *Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar*. İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Yıldıztekin, İ. (2009), "Sürdürülebilir Kalkınmada Çevre Muhasebesinin Etkileri", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 1, ss. 367-390.